

6. Период Двоеверия в металлопластике и ювелирном искусстве на Руси [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://deziign.ru/project/e776476cb1ec4f12b8d93b9cf73396ff?ysclid=m3unk3bxub501110539>. – Дата доступа: 05.12.2024.

7. Николаева, Т. В. Древнерусские амулеты-змеевики / Т. В. Николаева, А. В. Чернецов. – Москва : Изд-во «Наука», 1991. – 127 с.

8. Рыбаков, Б. А. Декоративно-прикладное искусство Руси X–XIII веков / Б. А. Рыбаков. – Ленинград : Изд-во «Аврора», 1971. – 118 с.

9. Шевыревъ, С. П. Замѣчанія о черниговской гривнѣ, митр. Евгенія / С. П. Шевыревъ // Спiсокъ и указатель трудовъ, изслѣдованій и матеріаловъ, напечатанныхъ въ повременныхъ изданіяхъ Императорскаго Общества исторіи и древностей Россійскихъ при Московскомъ университетѣ. – М : Тип. М. Каткова, вып. I, Часть VI (9), 1884. – С. 121–223.

10. Зайцева, И. Е. Ювелирные производственные комплексы селища Минино (XI–XIII вв.) / И. Е. Зайцева // Краткие сообщения института археологии РАН. – Вып. 220. – Москва, 2006. – С. 74–87.

УДК 271.2-9-726.2«11/12»:94(470)«11/12»

І. Ю. Карпаў

ГДУ імя Ф. Скарыны, г. Гомель

РОЛЯ ПРАВАСЛАЎНЫХ ЕПІСКАПАЎ У ПРЫМІРЭННІ КНЯЗЁЎ СТАРАЖЫТНАЙ РУСІ (XII – СЯРЭДЗІНА XIII СТАГОДДЗЯ)

У артыкуле разглядаецца пытанне аб ролі праваслаўных епіскапаў у прымірэнні князёў Старажытнай Русі ў перыяд з XII па сярэдзіну XIII стагоддзя. Аўтар прыходзіць да высноў, што ўдзельнічаючы ў пасрэдніцкіх місіях, епіскапы імкнуліся ўмацаваць пазіцыі царкоўнага інстытута і ўзмацніць свой уплыў на свецкую ўладу. Аднак удзел прадстаўнікоў вышэйшага духавенства ў пасрэдніцкіх місіях не заўсёды гарантаваў вырашэнне праблемы. У сувязі з гэтым епіскапы звярталіся да метадаў маральнага ўздзеяння на свецкую ўладу.

Аб тым, што епіскапат прымаў шырокі ўдзел у прымірэнні князёў Старажытнай Русі, сведчыць шэраг летапісных звестак. Напрыклад, у 1101 г. мітрапаліт Мікалай па сваёй ініцыятыве прыняў удзел у вырашэнні канфлікту паміж берасцейскім князем Яраславам

Яраполчычам і кіеўскім князем Святаполкам Ізяславічам [1, с. 164]. Цікава, што ў 1097 г. гэты ж мітрапаліт таксама ўдзельнічаў у прымірэнні двух князёў, але ўжо не па сваёй волі [2, с. 108]. У 1195 г. мітрапаліт Нікіфар пераканаў кіеўскага князя Рурыка Расціславіча пайсці на тэрытарыяльныя саступкі яго суперніку, суздальскаму князю Усеваладу Юр'евічу, дзякуючы чаму ўдалося пазбегнуць канфлікту [3, стб. 684–685]. У гэтым жа годзе Нікіфару зноў прыйшлося мірыць Рурыка Расціславіча, але ўжо з галіцка-валынскім князем Раманам Мсціславічам, які, пацярпеўшы паражэнне ад Рурыка, шукаў дамапогі непасрэдна ў самага Нікіфара [3, стб. 687–688]. На з'ездзе ў Суздалі, які адбыўся 7 верасня 1229 г., пры ўдзеле Мітрафана, епіскапа Уладзімірскага і Суздальскага, атрымалася ўладзіць канфлікт паміж уладзімірскім князем Юрыем Усеваладавічам і яго братам пераяслаўскім князем Яраславам, які, як паведамляе Лаўрэнцьеўскі летапіс, «усумнеся брата своего Юргя, слушая некихъ льсти, и отлучи от Юргя Костянтиновичи, Василка, Всеволода, Володимера, и мысляшетъ противитися Юргю брату своему» [4, с. 192]. Яшчэ адным прыкладам можа служыць удзел мітрапаліта Кірыла ў прымірэнні ўладзімірскага князя Юрыя Усеваладавіча і чарнігаўскага князя Міхаіла Усеваладавіча, з аднаго боку, і Алега Курскага – з іншага [4, с. 190]. Адзначым, што мітрапаліт Кірыл тут дзейнічае не па ўласнай ініцыятыве, а па просьбе кіеўскага князя Уладзіміра Рурыкавіча. У 1230 г. той жа мітрапаліт разам з чарнігаўскім епіскапам Парфірыем і ігуменам манастыра святога Спаса на Бераставе Пятром Аскеровічам удзельнічаў у прымірэнні ўжо ўпамянутых намі князёў Яраслава Усеваладавіча і Міхаіла Усеваладавіча. Лаўрэнцьеўскі летапіс паведамляе наступнае: «послуша убо Ярославъ брата своего старейшаго Гюрья, и отца своего митрополита, и епископа Перфурья, и взя миръ с Михаиломъ, и бысть радость велика» [4, с. 194]. Варта адзначыць, што мітрапаліт Кірыл у цэлым карыстаўся вялікай павагай сярод князёў і ўсяляк спрыяў урэгуляванню канфліктаў паміж імі [5, с. 204]. Аднак у дадзеным выпадку мір працягваўся нядоўга, бо ўжо ў наступным годзе Яраслаў разам са сваім братам Юрыем пачаў ваенныя дзеянні супраць Міхаіла [4, с. 196].

Выступаючы ў ролі прымірыцеляў князёў, епіскапы імкнуліся ўмацаваць пазіцыі царкоўнага інстытута, павысіць яго палітычны статус, а таксама ўзмацніць свой уплыў на свецкую ўладу. Але некаторыя крыніцы сведчаць, што пасрэдніцкія місіі не заўсёды завяршаліся поспехам. Пры гэтым удзел епіскапата ў перамовах зусім не гарантаваў вырашэнне праблемы. Напрыклад, у 1135 г. мітрапаліт Міхаіл

здзейсніў няўдалую спробу прымірыць наўгародскага князя Усевалада Мсціславіча і суздальскага князя Юрыя Далгарукага [6, с. 6]. Схожую спробу здзейсніў у 1148 г. наўгародскі епіскап Ніфонт пад час сваёй місіі ў Суздалі. І хоць Юрый Далгарукі прыняў епіскапа з гонарам і адпусціў палонных наўгародцаў, міра Ноўгараду ён «не дасть» [6 с. 10]. Дарэчы, яшчэ у пачатку 1136 г. Ніфонт праявіў сябе як прымірыцель князёў: прыехаўшы ў Кіеў з «лучышымі мужи», ён прыняў удзел у паспяховым прымірэнні князёў Манамашычаў і Вольгавічаў [6, с. 7]. Хутчэй за ўсё, менавіта ў сувязі з гэтым у 1148 г. спробу прымірыць Ноўгарад і Суздаль здзейсніў не мітрапаліт Міхаіл, у якога гэта не атрымалася ў 1135 г., а наўгародскі епіскап Нікіфар, які ўжо быў вядомы сваёй міратворчай дзейнасцю. У Іпацьеўскім летапісе пад 1229 г. паведамляецца, што ў мітрапаліта Кірыла не атрымалася прымірыць Уладзіміра Рурыкавіча, Міхаіла Усеваладавіча і іншых князёў з галіцкім князем Даніілам Раманавічам [3, стб. 753]. Іншым прыкладам таксама можа служыць удзел растоўскага епіскапа Лукі ў перамовах з чарнігаўскім епіскапам Парфірыем, які прыбыў да князя Усевалада Юр'евіча з просьбай заключыць мір з Разанню. Па просьбе абодвух епіскапаў уладзімірскі князь адправіў у Разань пасольства «съ миромъ» і адпусціў разанскіх палонных [4, с. 170]. Аднак, нягледзячы на гэта, у тым жа годзе Усевалад Юр'евіч аднавіў ваенныя дзеянні супраць Разані [4, с. 171].

Прыведзеныя вышэй прыклады сведчаць аб тым, што епіскапы не мелі прамых рычагоў уплыву на свецкую ўладу. У сувязі з гэтым прадстаўнікі вышэйшага духавенства нярэдка звярталіся да метадаў маральнага ўздзеяння. Гэта маглі быць разнастайныя павучанні, пасланні і пропаведзі. Яскравым прыкладам могуць служыць пасланні мітрапаліта Нікіфара да князя Уладзіміра Манамаха. Так, у пасланні аб пасце Нікіфар дакарае князя за тое, што ён слухае нейкіх паклёпнікаў, і просіць прабачыць усіх тых, хто быў пакараны самім князем або трапіў у няласку з-за нагавораў [7, с. 86]. На думку некаторых даследчыкаў, менавіта гэта перасцярога Уладзіміру Манамаху і была галоўнай мэтай паслання [8, с. 858]. У пасланні аб каталіцкай веры, якое было напісана па просьбе самога Уладзіміра Манамаха, Нікіфар тлумачыць адрозненні паміж каталіцкай і праваслаўнай верай і пералічвае памылковыя погляды каталікоў. У канцы свайго паслання мітрапаліт нагадвае, што князь быў пастаўлены Богам, каб трымацца праваслаўя і абараняць яго [7, с. 87–88]. Падобнае пасланне было напісана Нікіфарам і для ўладзіміра-валынскага князя Яраслава Святаполчыча, сына кіеўскага князя Святаполка Ізяславіча [7, с. 89–93].

Такім чынам, роля праваслаўных епіскапаў у прымірэнні князёў Старажытнай Русі была даволі неадназначнай. Епіскапы, удзельнічаючы ў пасрэдніцкіх місіях, імкнуліся палепшыць сваё становішча ў дзяржаве, у тым ліку павысіць свой палітычны статус і ўзмацніць свой уплыў на свецкую ўладу. Аднак шэраг летапісных звестак сведчыць аб тым, што ўдзел прадстаўнікоў вышэйшага духавенства ў пасрэдніцкіх місіях не заўсёды гарантаваў вырашэнне пэўнай праблемы. Гэта было звязана з тым, што палітычны статус епіскапаў быў, у значнай ступені, нестабільны і напрамую залежаў ад іх узаемаадносін са свецкай уладай, ступені значнасці епіскапіі і аўтарытэтнасці саміх епіскапаў. У сувязі з гэтым епіскапы звярталіся да метадаў маральнага ўздзеяння на свецкую ўладу – праз павучанні, пасланні, пропаведзі.

Спіс крыніц і літаратуры

1. Повесть временных лет / пер. с древнерусского Д. С. Лихачева, О. В. Творогова ; коммент. А. Г. Боброва, С. Л. Николаева, А. Ю. Чернова при участии А. М. Введенского и Л. В. Войтовича ; ил. М. М. Мечева. – СПб. : Вита Нова, 2012. – 512 с.

2. Галимов, Т. Р. Русская церковная иерархия в княжеских междоусобицах середины XII – первой трети XIII века / Т. Р. Галимов // Вестник Челябинского государственного университета. – 2012. – № 25 (279). – С. 104–114.

3. Полное собрание русских летописей. Т. 2 : Ипатьевская летопись. – СПб. : Тип. М. А. Александрова, 1908. – 638 с.

4. Полное собрание русских летописей. – СПб. : Тип. Эдуарда Праца, 1846. – Т. 1 : Лаврентьевская и Троицкая летописи. – 392 с.

5. Мануил (Лемешевский), митр. Русские православные иерархи (992–1892) : в 3 т. / митр. Мануил (Лемешевский). – М. : Изд. Сретенского монастыря, 2003. – Т. 2 : Иоанн–Симеон II. – 607 с.

6. Полное собрание русских летописей. – СПб. : Тип. Эдуарда Праца, 1841. – Т. 3 : Новгородские летописи. – 320 с.

7. Поньрко, Н. В. Эпистолярное наследие Древней Руси, XI–XIII : исследования, тексты, переводы / Н. В. Поньрко. – СПб. : «Наука», 1992. – 216 с.

8. Голубинский, Е. Е. История Русской Церкви : в 2 т. / Е. Е. Голубинский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Императорское общество истории и древностей российских при Московском университете, 1901. – Т. 1 : Период первый. Киевский или домонгольский, 1-я половина тома. – 968 с.